

K Schopenhauerově teorii vidění a barev

Michael Stefan

Stefan, M.: K Schopenhauerově teorii vidění a barev. In: *Ostium*, roč. 16, 2020, č. 4.

Abstract: Schopenhauer's work on colours (*Ueber das Sehn und die Farben*) is a neglected treatise of a contradictory reputation, although it is a typical text of this philosopher that exhibits elegant use of language, verbal attacks on opponents, and many practical examples. The work stems out of the intellectual clash between Newton and Goethe and tries to surpass both of them.

Schopenhauer's theory of vision and colours is a unique application of the philosophical concept of knowledge on a scientific issue. The argument for the physiological nature of colours is based on a number of experiments with colour patterns. In the methodological basis of the theory, it is possible to trace constraining prejudices and dubious practices that relegate Schopenhauer to the group of romantic scientists. Thus, the analysis of the work not only reveals the problems of philosopher's thinking in general, but also makes possible to reframe the passages of his more famous philosophical writings. The work represents a valuable chapter for understanding Schopenhauer's intellectual legacy.

Key words: Schopenhauer, theory of colors, methodology, romantic science, Goethe, Newton

Úvod

Článek[1] zaměřuje pozornost na opomíjený spis Arthura Schopenhauera (1788–1860) *Ueber das Sehn und die Farben* (*On Vision and Colors*; dále jen *O vidění a barvách*). [2] Už pro svou rozporuplnou pověst je hoden zájmu. Filozofovi obdivovatelé a následovníci jako Abendroth a Mainländer spisu o barvách přikládali velkou hodnotu a význam. [3] Syntetizující historikové filosofie typu Röda zmiňují nezájem veřejnosti o spis, ale ve prospěch známějších prací dílo neanalyzují. [4] Specializovaní interpreti naopak rozboru díla prostor věnují, [5] obecně ale lze říct, že se práci ve srovnání s ostatními dostává nejmenší pozornosti. [6] Osvětlit tuto problematiku si zde klademe za cíl tím, že s poukazem na dobový kontext představíme Schopenhauerovu teorii barev jako součást jeho celoživotního filosofického projektu, shrneme její myšlenkový proces a podané důkazy a upozorníme na její nesnáze. Souhrnně pak chceme vyložit význam spisu pro dnešní četbu a utváření celistvého filosofova obrazu.

V českém a slovenském prostředí je tato Schopenhauerova práce přehlížena. Za bravurní překlady téměř všech ostatních spisů filozofa může český čtenář děkovat Milanu Váňovi. [7] Ten roku 2011 shrnuje své dřívější překlady filozofa s dovětkem, že považuje svou tlumočnickou činnost za dokončenou a *O vidění a barvách* nemá v plánu převést s odůvodněním, že práce „... je značně problematická, nemá žádnou úzkou vazbu se Schopenhauerovou filosofií a měla by jen literárně historickou hodnotu pro doslova pár zanicenců Schopenhauerem...“ [8]. Jako parciální cíl si zde klademe specifikovat tuto tezi. Podobnou úlohu jako Váňovy převody v Česku zastávají na Slovensku překlady Patricie Elexové. [9]

Historický kontext

Impulzem k úvahám o povaze barev bylo pro mladého filozofa setkání s J. W. Goethem roku 1813. Tou dobou již čtyřiašedesátiletý básník s celonárodním renomé přemítá o osudu svého vědeckého

díla Zur Farbenlehre (*Teorie barev*, 1810). Považuje jej za vrchol své kariéry i života, dílo se ovšem neseťkává s uznáním vědecké komunity, jednak pro polemiku s Newtonovou teorií,[\[10\]](#) jednak pro svébytnost a povahu textu, který řeší např. i emocionální vyznění jednotlivých barev, a na vědeckou literaturu se proto jeví značně nezvykle.[\[11\]](#) V mladém filosofovi Goethe tuší osobnost, která by po jeho smrti mohla prokázat jeho zásluhy i na poli vědy a dále hlásat *pravou* podstatu barev. Schopenhauer je tou dobou mladým intelektuálem, čerstvým doktorem filosofie za práci známou pod názvem *O čtverém kořeni věty o dostatečném důvodu*, která na Goetha zapůsobí vyzdvížením intuitivního náhledu před matematicko-logickým uchopováním a zdůvodněním v rámci epistemologických možností člověka.

Goethova vize učedníka nedojde naplnění. Mladý temperamentní a sebejistý filosof už po 18 měsících od prvního kontaktu s básníkem přichází s vlastní naukou - *O vidění a barvách* (vydaná později r. 1816).[\[12\]](#) Ta má opravit nedostatky jak Newtona, tak Goetha.[\[13\]](#) Ačkoliv se sám Schopenhauer do konce svého života považuje za Goethova následovníka a obhájce jeho pojetí barev vůči tradici newtonovské, pro Goetha je výsledek jen dalším zklamáním. Dochovaná korespondence a deníkové zápisy mluví o rozchodu dvou přátel, kteří se rozhodli jít vlastními cestami, avšak, i přes stále vzájemné prokazování úcty, rozhodně nelze mluvit o poklidném rozchodu.[\[14\]](#) K teoretickým důvodům sporu se dostaneme dále v rámci rozboru Schopenhauerovy nauky.

Postavení spisu o barvách v rámci filosofova díla

Po celý svůj život považoval Schopenhauer *O vidění a barvách* za integrální součást svých spisů. Lze to snadno doložit na pozdějších zmínkách a autoreferencích. V předmluvě k *Svět jako vůle a představa* požaduje na čtenářích obeznámenost s tímto dřívějším spisem.[\[15\]](#) Laciné a snadné vysvětlení, že si chce filosof podržet čtenářskou obec je potřeba vyvážit poukazem na to, že bez znalosti barevné teorie skutečně nelze s plným porozuměním číst veškeré Schopenhauerovy texty pojednávající o světle, barvách, vlnové délce, matematice, nebo perцепci.

Schopenhauer nezapomíná na svou ranou práci ani v pozdních letech - v díle *O vůli v přírodě* (1836) osočuje filosof jistého vídeňského akademika z plagiátorství právě spisu o barvách.[\[16\]](#) Dílo je citováno i v druhém svazku stěžejního díla *Svět jako vůle a představa* (1844).[\[17\]](#) Hodnotnější poznámky nicméně nalezneme až v druhém svazku dodatků - Parerga a Paralipomena 2 (1851), kde nauku o barvách a její kontext doplňuje pětistránková kapitola.[\[18\]](#)

Dokladem toho, že si práce o barvách sám filosof velmi vážil a usiloval o její rozšíření do vědeckého i obecného povědomí, je její opakované vydání v latinském jazyce pod názvem *Theoria colorum physiologica, eudemque primaria* r. 1830. Ani druhé vydání však kýžený ohlas nepřineslo.[\[19\]](#)

Nauka o vidění

Spis se skládá, jak už napovídá název, ze dvou částí. Pasáž o vidění představuje obecný výklad fungování smyslového vnímání a úlohy rozumu na jeho zpracovávání. Historicky je zajímavé, že právě v tomto spise, v chronologii vydávání filosofových spisů poprvé, je předložena apriorní povaha zákona kauzality.[\[20\]](#)

Dle Schopenhauera je každý lidský smysl prakticky modifikací hmatu.[\[21\]](#) V případě zraku celý proces vidění probíhá následovně: sítnice a optický nerv jsou afikovány (světlem proudícím do oka skrze světlo lámající tekutinu oka a čočku); nervová soustava následně spojuje vzruchy z různých smyslů ve *vjem* (filosof sám tento termín neuzívá); na tento syrový materiál ze smyslů se v *porozumění* aplikují apriorní formy prostoru, času a kauzality a vzniká tzv. *intuitivní perцепce* - mozek vytváří představu o vnějším světě. *Rozum* rozeznané předměty intuitivní perceptions nejprve pojmenuje a pak tato abstraktní jména užívá ve větách a soudech. Abstraktní práce s pojmy vrcholí poznatkem či vědeckou teorií, která je v celé přírodě bytostně vlastní jen člověku.[\[22\]](#)

S ohledem na představenou teorii smyslového poznání hlásá Schopenhauer subjektivně fyziologický původ barvy. Představa vnějšího světa je totiž až pozdější konstrukcí lidského mozku; jen aplikace údajně apriorního zákona kauzality při pokusu o vysvětlení podrážděné sítnice vede ke konstrukci objektu ve vnějším světě, objektu, který se nám jeví barevný a od něhož k nám dorazil signál. Výchozím bodem dalšího Schopenhauerova zkoumání a nejzazší hranicí vzhledem ke světu jako představě je tak vzruch sítnice.

Barevné experimenty

Pro konstituci své teorie barev se Schopenhauer opírá především o dva experimenty, které lze poměrně snadno replikovat za pomoci optického hranolu a sady barevných kartiček (lze samozřejmě stejně dobře využít moderní počítačové grafické editory). Oba pokusy jsou sice převzaty z Goethovy nauky, ale Schopenhauer pozorované jevy vysvětluje jinak. V prvním z nich čtenáře nabádá, aby se skrze hranol zadíval na bílý kruh na černém pozadí. Lom světla způsobí, že bílý kruh, který spatříme, má na jedné straně červeno-žlutý okraj, na druhém modro-fialový, vždy při přechodu z bílé do černého pozadí.[\[23\]](#) Prakticky se jedná o Goethův objev a upozornění, že slavné zachycení rozkladu světla na hranolu Newtonem je jen jedním z možných případů obecného experimentu.[\[24\]](#) Schopenhauer si z tohoto pokusu odnáší poznatek, že barva vzniká při mísení světla a tmy.[\[25\]](#)

Druhý stěžejní experiment využívá efekt tzv. paobrazu (filosof jev označuje matoucím termínem *Spektrum*),[\[26\]](#) který dnes vysvětlujeme únavou zrakových buněk. Schopenhauer požaduje, aby se experimentátor na 20-30 sekund zahleděl na bílý kruh na černém pozadí a následně po uplynutí času zaměřil svůj pohled na šedý povrch.[\[27\]](#) Výsledkem je chvilkové vidění kruhu černé barvy. V pokusu Schopenhauer postupně obměňuje barvy výchozího pozorovaného kruhu. Pozorování žlutého kruhu vyvolá fialový paobraz, oranžového vyústí v modrý kruh.[\[28\]](#)

Schopenhauer jev vysvětluje tak, že sítnice má tendenci a snahu vždy fungovat kompletně a cele, a tedy po vnímání jedné barvy se jako vedlejší produkt při změně sledovaného povrchu vytváří jako počitek barva opačná. Barva tak nikdy není osamocena a je vždy nutné mluvit o párových barvách, které jsou energeticky (mírou světlosti) komplementární.[\[29\]](#)

Schopenhauer tak sestavuje své subjektivně fyziologické spektrum. Barvy řadí po vzoru Aristotela lineárně[\[30\]](#) na úsečku, jejíž konce uzavírají černá a bílá, v pořadí od nejtmaší po nejsvětlejší: fialová, modrá, zelená, červená, oranžová, žlutá (tj. dvojice barev ze druhého experimentu).

Pro potřeby předešlých či následujících experimentů je důležité upozornit, že Schopenhauerova terminologie neodpovídá dnešním názvům pro odstíny – jeho červená je naše purpurová (magenta).[\[31\]](#) Má-li dále podle zásad aditivního míchání barev modelu RGB odpovídat experiment tvoření bílé ze dvou komplementárních barev (viz níže) i pokusy založené na paobrazech, je potřeba, aby modrá, která tvoří komplementární pár s oranžovou byla azurovou (cyan), a filosofova fialová, tvořící kontrastní pár se žlutou, byla prakticky naší tmavě modrou.

Zpět ale k ustavenému lineárnímu spektru barev – kritériem řazení není primárně světlost, nýbrž sítnicová aktivita. Počitek bílé znamená plnou aktivitu sítnice, černé naopak žádnou – bílá a černá vlastně podle Schopenhauera nejsou barvami v pravém smyslu jako ostatních šest, které jsou výsledkem částečné sítnicové aktivity. Fialové jako nejtmaší přikládá filosof 1/4 sítnicovou aktivitu, modré 1/3, zelené a červené shodně 1/2, oranžové 2/3 a nejsvětlejší žluté 3/4. Smyslem těchto zlomků je komplementarita dvou oponentních barev, které dohromady dávají aktivitu celé sítnice, a tedy i počitek bílé – filosof zde znovu nabízí důkazný pokus (viz dále skládání bílé). Vědecky samozřejmě pasáže o zlomcích představují naivní pythagorejsou spekulaci.[\[32\]](#)

V realitě je barev samozřejmě nekonečně mnoho (každou ze šesti jmenovaných lze zesvětlovat či ztmavovat), těchto šest však Schopenhauer považuje za jedinečné pro jednoduché poměrové číselné

vyjádření. Intuitivní výlučnost oněch šesti dále zrcadlí existence jejich pojmenování v různých jazycích, což má údajně dokládat shodnou dispozici vnímat je a rozlišovat z kontinuálního spektra. Schopenhauerovy jazykové znalosti jsou úctyhodné (znal vedle své rodné němčiny angličtinu, španělštinu, francouzštinu, italštinu, řečtinu a latinu), nicméně není si vědom dvojího pojmenování pro modrou v italštině a ruštině, a vedle toho úplně opomíjí mimoevropské jazyky. Poukazem k jazykovým zvyklostem Schopenhauer připomíná pozdější otázky Wittgensteina, ten se ale ke zde vyslovené myšlence jmen pro čisté barvy vyslovuje zamítavě.[33]

Metodologická východiska

Vrcholem Schopenhauerovy spekulace je učení o *kvantitativním a kvalitativním dělení sítnicové aktivity*, které se dále dělí na *soustředné* a *rozlehlé*[34]. Termíny pro fiktivní funkce jsou zde zavedeny proto, aby bylo možné vysvětlit jak černobílé vidění a intenzitu světla (jas), tak i barevný odstín.

V pozdější knize dodatků poskytuje Schopenhauer následující vysvětlení:

„... je však zjevně metodickou a správnou cestou to, když se obrátím na tento počitek, abychom viděli, zda z jeho bližší povahy a zákonitosti jeho fenoménů nelze vyvodit, co při něm fyziologicky probíhá. Neboť především tak získáme důkladnou a přesnou znalost účinků jako toho daného, co každopádně musí dodat i data k výzkumu příčiny jako toho hledaného, tj. zde vnějšího podnětu, který při působení na naše oko vyvolá onen fyziologický proces. Totiž pro každou možnou modifikaci daného účinku se musí nechat prokázat jí přesně odpovídající modifikabilita jeho příčiny.“[35]

Schopenhauer tedy metodicky postupuje od pozorovaných skutečností a spekulativně pro ně hledá tělesné funkce. Jistou důmyslnost v tomto počínání filosofovi upřít nelze. Neverifikovatelnost výsledků je zřejmá, Schopenhauerovi ovšem při *hlásaném* (snad možno říct i *zvoleném*) uspořádání světa, a ostatně i výše načrtnutého poznávacího procesu, těžko zbývá jiný postup. Všechna možná objektivní vysvětlení odmítá na základě bytostně subjektivní povahy barev. Současně ale vzápětí kantovsky dodává, že barva je: *„... sice něco subjektivního, avšak činí si nárok, aby si podobně něčemu objektivnímu získalo souhlas všech normálně založených lidí.“*[36]

Schopenhauer dále pamatuje i na různé oční vady a se svou koncepcí nabízí vysvětlení barvosleposti. V populaci nejčastější vadou (dle Schopenhauera asi 6 % lidí) je neschopnost rozlišit červenou a zelenou barvu. Za to údajně může neschopnost kvalitativního dělení sítnicové aktivity, zodpovědného za barevné počitky, přičemž kvantitativní dělení mezi barvami stejné světlosti samo rozlišit neumí.[37] Šedavý teoretický výklad Schopenhauer nezapomíná obarvit ani tragikomickými svědectvími z praxe – jistý pan Zimmermann prý nedovedl rozlišit červenou uniformu od obvyklé zelené, naopak mu nečinilo potíže hrát kulečnick se sadou žlutých a červených koulí.[38]

Jinou oporou ve prospěch předkládané filosofovy teorie o aktivním smyslovém orgánu[39] a jedinečné organické schopnosti sítnice dělit svou aktivitu je poukaz na dobové vizuálně záznamové přístroje, které neumí zachytit barvu objektu. Schopenhauerem zmíněná daguerrotypie využívala látek činných na světlo a leptavých účinků chemikálií při vzniku pouze černobílého obrazu.[40] Filosof tak mohl barevné vidění přisoudit jen organické tkáni. První barevnou fotografii spatřili lidé až r. 1861, paradoxně jen rok po Schopenhauerově smrti. Zda by po setkání s barevnou reprodukcí filosof svou teorii odvolal nebo upravil, se nikdy nedozvíme.

Z metodologického hlediska nám osvětlit Schopenhauerovu pozici mohou ještě dvě skutečnosti – role intuice a postoj k matematickému jazyku. Vyvození příslušné sítnicové aktivity z pouhé zkušenosti paobrazu považuje filosof za intuitivní, bezprostřední úsudek, pro který neexistují a ani nejsou potřeba důkazy.[41] Narážíme zde na hranice možností Schopenhauerovy teorie – cílenou volbou subjektivního fyziologického vysvětlení byly mimochodem ze zkoumání vyloučeny všechny objektivní

poznatky, a tedy i důkazy. Schopenhauer, nemaje k dispozici žádný podpůrný prostředek, zkrátka musí trvat na intuitivním a zřejmém vysvětlení, které, jak jsme výše viděli, ústí do transcendentálně dedukovaných spekulativních konstrukcí.

Vztah k matematickému uchopování vcelku výmluvně ilustruje Schopenhauerův citát:

„Ale já říkám: Kde se s kalkulací začíná, tam pochopení jevu končí. Má-li kdo v hlavě jen čísla a znaménka, nemůže se dopátrat kauzálního spojení. Otázky „Jak moc?“ a „Jak veliké?“ mají smysl pro praktické cíle, zatímco v teorii je hlavní otázkou především ono „Co?“.“ [42]

V Schopenhauerově epistemologii má intuitivní zřejmost a přímé vnímání primát a teprve na nich se zakládá abstrakce, a tedy i matematicky vyjádřitelná kvalita. Abstraktní myšlení je v poznávacím procesu produktem až rozumu (viz postup popsany výše), což činí i z logického sylogismu pouze sekundárně průkazný prostředek argumentace, neboť abstraktní jen jinými slovy opakuje, co již předem víme. [43] Z těchto důvodů Schopenhauer vesměs dává přednost názornému důkazu před abstraktním a všichni badatelé užívající složité matematické vzorce jsou mu předem podezřelí a nevěrohodní.

Vědci a romantičtí vědci

Povahu zde představeného vysvětlení barev nám shrne srovnání s autory, vůči kterým se Schopenhauer při tvorbě teorie vymezoval. Zatímco Newton se soustředil na pokusy se světelnými paprsky a hranolem, Goethe vyzdvihl vliv prostředí, které má schopnost pozorovaný předmět vpozvdálí zesvětlit či ztmavit. [44] Oba se ale z pohledu Schopenhauera zaobírali vnějšími objekty, které jsou pro poznávací aparát člověka až sekundární skutečnosti. Schopenhauer zde po vzoru Kanta představuje svůj kopernikánský obrat ve zkoumání barev, když trvá na zkoumání oka.

Z těchto postojů se odvíjí i vlastní vysvětlení podstaty barvy – Schopenhauer trvá na subjektivním fyziologickém fenoménu, zatímco Newton mluví o skrytých kvalitách objektivních paprsků světla. [45] Pro Goetha by znamenala redukce fenoménu barev do oblasti subjektivity prohra vzhledem k objektivně orientovanému zkoumání Newtona, sám tedy zarytě trval na zvláštní kvazi-pozici objektivní skutečnosti barev při subjektivních podmínkách. [46] Vznikání barev v teoriích provází podobná opozice – Newton barvy pozoruje při *mechanickém* lámání paprsků, Goethe pak poeticky mluví o hře světla a stínu, a konečně Schopenhauer básníkův popis významově posunuje až k dynamickému míchání (světla a tmy) na sítnici.

Zajímavý je dále stanovený počet základních barev. Newton v tomto ohledu není konzistentní a střídavě mluví o třech, pěti nebo sedmi základních barvách. [47] přičemž důvody pro hlášených např. sedm mají k vědecké rigoróznosti daleko. [48] Schopenhauer za svévolně stanoveným číslem sedm vidí izomorfní podobnost k sedmi tónům hudební stupnice. [49] Tento potenciální Newtonům motiv je neprokazatelný, naopak je to Schopenhauer, kdo sám hudebních metafor často užívá – např. hudební intervaly mu slouží k vyjádření vztahů mezi člověkem, zvířaty, živou a neživou přírodou. [50] Sám filosof trvá na šesti základních barvách (třemi komplementární páry). [51] Goethovo kruhové znázornění barev sice také představuje šest barev, [52] zvláštní povahu ale připisuje jen dvěma čistým barvám – modré a žluté. [53]

Jádrem konfliktu mezi Goethem a Schopenhauerem se je především otázka ohledně možnosti skládat bílé světlo, resp. bílou barvu. Oproti Newtonovi, který bílé světlo rozložené v jednotlivé barevné paprsky pomocí druhého hranolu opět sjednocuje do bílého proudu, přichází Goethe s pojetím nedělitelného bílého světla. [54] Goethovo osobní zájem na pojetí bílé a představa dokonalého přírodního jedna se pak střetla s výkladem Schopenhauera, který výjimečně dává Newtonovi za pravdu v možnosti složit bílé světlo z jednotlivých barevných komponentů, ale trvá na možnosti učinit tak pouze ze dvou komplementárních barev. [55] Goethově názoru jistě nepřidalo také troufalé

filosofovo prohlášení, že zatímco básník poskytl jen hromadu faktických pozorování, teprve Schopenhauer vše vysvětluje pravdivou teorií a metaforicky tak korunuje špičkou pyramidu dlouhá léta úmorně budované základy stavby.[56] Absenci skutečné teorie mnohem později vytkne Goethovi také Ludwig Wittgenstein.[57]

Vedle Newtona a Goetha, jejichž osud je se Schopenhauerovým dílem pevně spjat, obraťme ještě pozornost k dílu Thomase Younga a Hermana Helmholtze. Young roku 1802 přichází s teorií tří druhů receptorů sítnice, z nichž každý reaguje na jiný výsek viditelného světelného spektra (laicky na jinou barvu – červenou, zelenou, modrou, z nichž lze kombinací stimulů vyvolat počitek všech ostatních barev). Helmholtz pak teorii v 50. l. 19. st. upřesňuje poukazem na citlivost jednotlivých receptorů – čípků vůči vlnovým délkám.[58]

Je to právě tato teorie, která umožňuje (z dnešního pohledu) správný výklad experimentu s paobrazy, které Schopenhauer pro přesvědčivost užívá ve svém výkladu. Teorii barev, coby světla různých vlnových délek filosof znal, nicméně se s ní ironicky vypořádal v díle *Svět jako vůle a představa*, kde ji kritizuje za hrubý materialismus, pokoušející se vysvětlit životní pohyby pomocí fyzikálních a chemických sil. Se zde rozebíranou prací *O vidění a barvách* sdílí klíčová ukázka vedle rétorické působivosti i proti-newtonovský postoj:

„Podle toho má pak světlo vůbec být mechanickou vibrací či dokonce vlněním nějakého imaginárního a k tomu účelu postulovaného éteru, který, když se dostane na sítnici, na ni bubnuje a pak např. 483 bilionů úderů za sekundu dává červenou a 727 bilionů fialovou atd. Barvoslepí by pak byli ti, co nedovedou spočítat bubnové údery, není liž pravda? Tyto hrubé, mechanické, demokritovské, nemotorné a opravdu neohrabané teorie jsou zcela hodny lidí, kteří padesát let po objevení se Goethovy nauky o barvách věří ještě na Newtonovo homogenní světlo a nestydí se to říkat.“[59]

Zastánci vlnového vysvětlení světla představují v dějinách vědy dlouhodobé oponenty vůči Newtonovu částicovému pojetí, Schopenhauer je zde ovšem hází do jednoho pytle s Newtonovými následovníky (nevěda samozřejmě, že budou ve 20. st. obě teorie zrovnoprávněny v dualitním pojetí částic a vlnění). Pro ještě zmatenější a paradoxnější vyznění celé situace zmiňme, že samotného Helmholtze Schopenhauer v díle o barvách několikrát s uznáním cituje pro shodné vyznění experimentů s barvami.[60] Naopak Helmholtz je Schopenhauerovými *apoštoly* (oddanými následovníky) několikrát obviněn z plagiátorství filosofova textu.[61]

Zamítnutím vlnové teorie se Schopenhauer připravuje jak o (dodnes validní) vysvětlení svých pozorování, tak o dobový argument vůči nenáviděnému Newtonovi. Tato skutečnost ukazuje, že i při slušné znalosti soudobých vědeckých výstupu zůstává Schopenhauer spíše konzervativní a hluchý vůči inovativním vědeckým metodám a koncepcím.

Všechny výše načrtnuté rysy Schopenhauerova myšlení, včetně důrazu na intuitivní podchycení podstaty fenoménu a odporu k matematizaci přírodních věd, řadí Schopenhauera po bok Goetha do skupiny romantických vědců Emanuela Rádl. Rádl pod romantickou vědou vidí specificky německý rys a způsob intelektuálního bádání v 18. a 19. st., který staví na citu, mystice, vůči obecnosti vědeckého zákona staví smysl jednotlivosti, opovrhne matematickým uchopováním, zatímco užívá analogie a metafor.[62]

Problémy a limity teorie

V množství příkladů a experimentů, které filosof vrší na čtenáře, nalezneme mnoho vadných. Dle následujících si Schopenhauer neuvědomoval rozdíl mezi prismatickými (světelnými) a pigmentovými barvami, resp. v jejich míchání. Neznalost aditivního a subtraktivního míchání barev sice Schopenhauerovi vytýkat nemůžeme, neboť tento poznatek je mladšího data, sám nicméně diskutuje o jistém přidávání (adice, hinzufügen) a odebrání (subtrakce, abziehen) světlosti na jiném místě

svého spisu. [63] Filozofa ale každopádně diskvalifikuje užívání stejného pokusu jednou jako důkazu pro svou teorii, a současně jinde jako důkazu nesmyslnosti stejného stanoviska oponentů.

Když se totiž Schopenhauer zprostředkovaně snaží vyvrátit Newtonovo skládání bílého světla ze sedmi homogenních paprsků, upozorňuje, že při zakoušení žlutého paobrazu (po dřívějším vystavení se fialovému obrazci, viz druhý experiment), by mělo být oko pro únavu neschopné vnímat pouze fialovou barvu, a tedy schopné vidět zbývajících šest z Newtonova spektra. Zakoušená žlutá jako složenina šesti jiných barev se filozofovi jeví samozřejmě absurdní a ironicky poznamenává, že jejich smícháním vznikne nanejvýš *barva pouličního bláta* (míní tím subtraktivní míchání malířských barev na paletě). Ve vlastní nauce ovšem běžně mluví o vzniku bílé z kontrastního páru fialová-žlutá (tedy aditivní míchání barevných světél), přičemž zde by podle stejného zamítnutého principu míchání měla výsledná barva být tmavší než světlejší z výchozích. Stejnou logiku má podobný spor jinde - ze slepoty Schopenhauer osočuje francouzského badatele Pouilleta, který při míchání červeného (oranžového) a zeleného světla dostává (v aditivním míchání) žlutou (Schopenhauer to má za nesmysl), [64] zatímco ve vlastním případě lze z červené a zelené samozřejmě bílou (tedy výrazně světlejší *barvu*) získat. Mimo neporozumění rozdílnému fungování barev Schopenhauer samozřejmě srovnává výklady jiného aspektu reality - své záběry vysledované z reakcí oka (fyziologie) a Newtonův rozklad světla na hranolu (optika).

Než zde dále upozorňovat na Schopenhauerovu zmatenost je zajímavější položit si otázku, zda vůbec filozof může v rámci své zvolené fyziologické teorie problém rozdílu prismatických (světelných) a pigmentových (chemických) barev a jejich skládání řešit. Obáváme se, že nikoliv. Pokusy oponentů, které Schopenhauer neumí replikovat a které tak nevycházejí, mohou teoreticky upozorňovat, že zvolená teorie nepokrývá všechny aspekty reality, tedy že fyziologické barevné spektrum neumí vysvětlit všechny barevné jevy. Schopenhauer se nicméně vedle osočování oponentů ze lži a slepoty zmůže jen na prohlášení, že jsou experimenty s chemickými a fyzickými barvami obtížné, poněvadž se v nich pracuje s (nejistými) příčinami barev. [65]

Význam spisu o barvách

V úvodu proklamované zhodnocení je tedy následující. Schopenhauerův spis *O vidění a barvách* představuje jedinečnou práci, v níž se filozoficko-epistemologická teorie aplikuje na atraktivní přírodovědné téma. Filozofův živelný konfrontační styl, ve kterém nechybí urážky oponentů, chaoticky vršené argumenty, ale i protimluvy, je zde obzvláště patrný. Oproti jiným pracím jsou zde výkladovým osvěžením praktické pokusy, které může čtenář sám replikovat.

Znalost práce dále umožňuje vyložit jinak nepochopitelné pasáže jiných děl, např. monumentálního *Svět jako vůle a představa*. Více než jinde je právě zde patrný Schopenhauerův zájem o vědecké zkoumání a jeho přehled v soudobé odborné produkci. Snadněji, než v jiných pracích je zde ale také postřehnutelná problematičnost způsobu zkoumání, podpořená chybnou argumentací, která v souhrnu kazí dojem z jinak správně postřehnutých zákonitostí barevného vidění. Zde akcentované problémy tak mohou být výstrahou a výzvou k obezřetnosti při četbě a výkladu ostatních spisů filozofa.

Schopenhauerem vyzorované a vyvozené závěry sice anticipují některé úvahy Wittgensteina, Helmholtze nebo Ewalda Heringa, ti z něj ale pravděpodobně nečerpají a zcela jistě jej jako předchůdce necitují. Zato jsou Schopenhauerova teoretická východiska blízká romantickému traktování vědy a předjímají linii tzv. filozofů života. Oddanost vůči spisu o barvách a jeho vyzdvihování u následovníků Schopenhauera vysvětlujeme jako nekritický obdiv k *mistru* a učiteli.

Vrátíme-li se k úvodní Váňově tezi o hodnotě spisu o barvách, můžeme ve světle této studie dospět buď k možnosti, že představujeme *opravdové schopenhauerovy zanícence*, nebo že se Váňova teze vztahuje spíše k zvědavé veřejnosti než odbornému filozofickému publiku. Pro skutečné nadšence,

kteří chtějí studovat filosofovo dílo v celé jeho šíři i s jeho kvalitami a neduhy, představuje spis o barvách cennou kapitolu ve filosofově myšlení, která svými metodologickými problémy může vrhnout světlo i na filosoficky podnětější texty o etice nebo metafyzice.

Literatura

- ABENDROTH, W.: *Schopenhauer*. Olomouc: Votobia 1995.
- BERAN, O.: Wittgensteinovy úvahy o barvách. In: WITTGENSTEIN, L.: *Poznámky o barvách*. Praha: Filosofia 2010.
- CARTHURWRIGHT, D. E.: *Schopenhauer. A Biography*. New York: Cambridge University Press 2010.
- COSTANZO, J. M.: Schopenhauer on Intuition and Proof in Mathematics. In: LEMANSKI, J. (ed.): *Language, Logic, and Mathematics in Schopenhauer*. Birkhäuser Basel: Springer Nature Switzerland AG 2020, s. 287-303.
- CRONE, R. A.: Schopenhauer on vision and the colors. *Documenta Ophthalmologica* 93, 1997, s. 61-71.
- GOETHE, J. W.: *Smyslově-morální účinek barev*. Hranice: Fabula 2004.
- LAUXTERMANN, P. F. H.: *Schopenhauer's broken world-view. Colours and Ethics between Kant and Goethe*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2000.
- LAUXTERMANN, P. F. H.: Schopenhauer's Color Theory. In: VANDENABEELE, B. (ed.): *A Companion to Schopenhauer*. Wiley-Blackwell 2012, s. 60-69.
- MAINLÄNDER, P.: *Die Philosophie der Erlösung*. Berlin: Verlag von Theobald Grieben 1876.
- SCHOPENHAUER, A.: *O vůli v přírodě a jiné práce*. Praha: Academia 2007.
- SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a paralipomena. Malé filosofické spisy*. Pelhřimov: Nová tiskárna 2011.
- SCHOPENHAUER, A.: *Svět jako vůle a představa. Svazek I a II*. Pelhřimov: Nová tiskárna 1998.
- SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*. In: Týž: *Arthur Schopenhauers sämtliche Werke in zwölf Bänden*. Stuttgart: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung [um 1890], s. 5-100.
- SCHOPENHAUER, A.—RUNGE, P. O.: *On Vision and Colors; Color Sphere*. Přel. G. Stahl. New York: Princeton Architectural Press 2010.
- RÁDL, E.: *Romantická věda*. Praha: Jan Laichter 1918.
- RÖD, W.: *Německá klasická filosofie I. Od Kanta k Schopenhauerovi*. Praha: Oikúmené 2015.
- ROGERS, K. (ed.): *The Eye. The Physiology of human perception*. New York: Britannica Educational Publishing 2011.
- VÁŇA, M.: Pár slov na závěr. In: SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a paralipomena. Malé filosofické spisy*. Pelhřimov: Nová tiskárna 2011.
- WITTGENSTEIN, L.: *Poznámky o barvách*. Praha: Filosofia 2010.
- ZAJONC, A. G.: Goethe's theory of color and scientific intuition. *American Journal of Physics*. Vol. 44, No. 4, April 1976, s. 327-333.

Poznámky

[1] Studie vznikla v rámci projektu SGS03/FF/2019–2020: „Bílá místa dějin a současnosti filozofie: Osobnosti a témata na okraji kánonu“ řešeného na Filozofické fakultě Ostravské univerzity v letech 2019–2020.

[2] Vzhledem k užívání anglické sekundární literatury volíme vycházet z novějšího anglického překladu SCHOPENHAUER, A.—RUNGE, P. O.: *On Vision and Colors; Color Sphere*. Přel. G. Stahl. New York: Princeton Architectural Press 2010. (Dále jen SCHOPENHAUER, A.: *On Vision and Colors*). Jako opora, pro kontrolu terminologie a citátů a srovnání nám poslouží volně dostupné německé vydání:

SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*. In: Týž: *Arthur Schopenhauers sämtliche Werke in zwölf Bänden*. Stuttgart: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung [um 1890], s. 5-100. (Dále jen SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*.)

[3] ABENDROTH, W.: *Schopenhauer*. Olomouc: Votobia 1995, s. 29. MAINLÄNDER, P.: *Die*

Philosophie der Erlösung. Berlin: Verlag von Theobald Grieben 1876, s. 420.

[4] RÖD, W.: *Německá klasická filosofie I. Od Kanta k Schopenhauerovi*. Praha: Oikúmené 2015, s. 265.

[5] CARTHWRIGHT, D. E.: *Schopenhauer. A Biography*. New York: Cambridge University Press 2010, s. 239-276. LAUXTERMANN, P. F. H.: *Schopenhauer's broken world-view. Colours and Ethics between Kant and Goethe*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2000. (Dále jen LAUXTERMANN, P. F. H.: *Schopenhauer's broken world-view*.)

[6] LAUXTERMANN, P. F. H.: Schopenhauer's Color Theory. In: VANDENABEELE, B. (ed.): *A Companion to Schopenhauer*. Wiley-Blackwell 2012, s. 61.

[7] Mimo Váňovy překlady jediné původní dílo přeložil Břetislav Hůla, viz SCHOPENHAUER, A.: *Umění dostat v každé debatě za pravdu: eristická dialektika*. Přel. B. Hůla. Praha: Portál 2019. Zbylé publikace nesoucí filosofovo jméno jsou svévolnými výbory různých editorů a překladatelů, např. SCHOPENHAUER, A.: *Životní moudrost*. Překlad Vítězslav Tichý. Praha: Svoboda 1992. Z vydavatelských důvodů bylo nakonec ve Váňově překladu vydáno sedm svazků v tomto pořadí: SCHOPENHAUER, A.: *Aforismy k životní moudrosti*. Pelhřimov: Nová tiskárna 1997. SCHOPENHAUER, A.: *Svět jako vůle a představa. Svazek I a II*. Pelhřimov: Nová tiskárna 1998. SCHOPENHAUER, A.: *O filozofech a filosofii*. Pelhřimov: Nová tiskárna 1999. SCHOPENHAUER, A.: *O osudu, duchařství a hluku*. Pelhřimov: Nová tiskárna 1999. SCHOPENHAUER, A.: *O vůli v přírodě a jiné práce*. Praha: Academia 2007. SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a paralipomena. Malé filosofické spisy*. Pelhřimov: Nová tiskárna 2011.

[8] Cit. VÁŇA, M.: Pár slov na závěr. In: SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a paralipomena. Malé filosofické spisy*. Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 372.

[9] Jmenujme alespoň některé:

SCHOPENHAUER, A.: *Metafyzika pohlavnej lásky*. Bratislava: Kalligram 2004.

SCHOPENHAUER, A.: *O kráse a umění*. Bratislava: Kalligram 2007.

SCHOPENHAUER, A.: *Svet ako vôľa a predstava I. a II.* Bratislava: Kalligram 2010.

Není však jedinou překladatelkou tohoto filosofa, z dalších např.:

SCHOPENHAUER, A.: *O životnej múdrosti*. Překlad Bohumil Schaefer. Bratislava: Belimex 1997.

SCHOPENHAUER, A.: *Životná múdrosť*. Překlad Milan Krankus. Bratislava: Európa 2018.

[10] BERAN, O.: Wittgensteinovy úvahy o barvách. In: WITTGENSTEIN, L.: *Poznámky o barvách*. Praha: Filosofia 2010, s. 28-34.

[11] Viz GOETHE, J. W.: *Smyslově-morální účinek barev*. Hranice: Fabula 2004.

[12] CARTHWRIGHT, D. E.: *Schopenhauer. A Biography*. New York: Cambridge University Press 2010, s. 259.

[13] SCHOPENHAUER, A.: *On Vision and Colors*, s. 43-46. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 11-15.

[14] CARTHWRIGHT, D. E.: *Schopenhauer. A Biography*. New York: Cambridge University Press 2010, s. 248.

[15] SCHOPENHAUER, A.: *Svět jako vůle a představa. Svazek I*. Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s. 7.

[16] SCHOPENHAUER, A.: *O vůli v přírodě a jiné práce*. Praha: Academia 2007, s. 199.

[17] SCHOPENHAUER, A.: *Svět jako vůle a představa. Svazek II*. Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s. 22.

[18] SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a paralipomena. Malé filosofické spisy*. Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 103-108.

[19] CARTHWRIGHT, D. E.: *Schopenhauer. A Biography*. New York: Cambridge University Press 2010, s. 260.

[20] LAUXTERMANN, P. F. H.: Schopenhauer's Color Theory. In: VANDENABEELE, B. (ed.): *A Companion to Schopenhauer*. Wiley-Blackwell 2012, s. 64.

[21] SCHOPENHAUER, A.: *On Vision and Colors*, s. 49. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 18.

- [22] Tamtéž, s. 49-56. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 18-27.
- [23] Tamtéž, s. 90-92. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 66-68.
- [24] Srov. ZAJONC, A. G.: Goethe's theory of color and scientific intuition. *American Journal of Physics*. Vol. 44, No. 4, April 1976, s. 327-333.
- [25] SCHOPENHAUER, A.: *On Vision and Colors*, s. 92. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 68.
- [26] SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 36.
- [27] SCHOPENHAUER, A.: *On Vision and Colors*, s. 63. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 35-36.
- [28] Tamtéž, s. 63-66. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 35-38.
- [29] Tamtéž, s. 70. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 43.
- [30] CRONE, R. A.: Schopenhauer on vision and the colors. *Documenta Ophthalmologica* 93, 1997, s. 64-65.
- [31] LAUXTERMANN, P. F. H.: *Schopenhauer's broken world-view*, s. 59.
- [32] CRONE, R. A.: Schopenhauer on vision and the colors. *Documenta Ophthalmologica* 93, 1997, s. 65.
- [33] WITTGENSTEIN, L.: *Poznámky o barvách*. Praha, Filosofia 2010, s. 96, §67.
- [34] Jako soustředné a rozlehlé navrhuje překládat termíny *intensive* a *extensive* (division of the retinal activity) in SCHOPENHAUER, A.: *On Vision and Colors*, s. 61-62. Srov. termíny *intensiv* a *extensiv* (*getheilte Thätigkeit der Retina*) in SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 33.
- [35] Cit. SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a paralipomena. Malé filosofické spisy*. Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 104, § 103.
- [36] Cit. tamtéž, s. 106, § 105.
- [37] SCHOPENHAUER, A.: *On Vision and Colors*, s. 98. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 73-74.
- [38] Tamtéž, s. 97. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 73.
- [39] Srov. SCHOPENHAUER, A.: *Svět jako vůle a představa. Svazek II*. Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s. 24.
- [40] SCHOPENHAUER, A.: *On Vision and Colors*, s. 97. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 72.
- [41] Tamtéž, s. 64. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 36.
- [42] Cit. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 97.: Aber ich sage: où le calcul commence, l'intelligence des phénomènes cesse: während einer bloße Zahlen und Zeichen im Kopfe hat, kann er nicht dem Kausalzusammenhang aus die Spur kommen. Das Wieviel und Wiegroß hat für praktische Zwecke Wichtigkeit: in der Theorie aber kommt es hauptsächlich und zunächst auf das Was an.
- [43] COSTANZO, J. M.: Schopenhauer on Intuition and Proof in Mathematics. In: LEMANSKI, J. (ed.): *Language, Logic, and Mathematics in Schopenhauer*. Birkhäuser Basel: Springer Nature Switzerland AG 2020, s. 300-301.
- [44] LAUXTERMANN, P. F. H.: *Schopenhauer's broken world-view*, s. 57.
- [45] SCHOPENHAUER, A.: *On Vision and Colors*, s. 75. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 47-48.
- [46] LAUXTERMANN, P. F. H.: *Schopenhauer's broken world-view*, s. 60.
- [47] SCHOPENHAUER, A.: *On Vision and Colors*, s. 70. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 44.
- [48] BERAN, O.: Wittgensteinovy úvahy o barvách. In: WITTGENSTEIN, L.: *Poznámky o barvách*. Praha: Filosofia 2010, s. 30.
- [49] SCHOPENHAUER, A.: *On Vision and Colors*, s. 75. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 48.
- [50] SCHOPENHAUER, A.: *Svět jako vůle a představa. Svazek I*. Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s.

134.

[51] SCHOPENHAUER, A.: *On Vision and Colors*, s. 70. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 43.

[52] BERAN, O.: Wittgensteinovy úvahy o barvách. In: WITTGENSTEIN, L.: *Poznámky o barvách*. Praha: Filosofia 2010, s. 33.

[53] LAUXTERMANN, P. F. H.: *Schopenhauer's broken world-view*, s. 58.

[54] Tamtéž, s. 55.

[55] SCHOPENHAUER, A.: *On Vision and Colors*, s. 81. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 53-54.

[56] CRONE, R. A.: Schopenhauer on vision and the colors. *Documenta Ophthalmologica* 93, 1997, s. 61.

[57] WITTGENSTEIN, L.: *Poznámky o barvách*. Praha: Filosofia 2010, s. 75, § 70.

[58] ROGERS, K. (ed.): *The Eye. The Physiology of human perception*. New York: Britannica Educational Publishing 2011, s. 107-108.

[59] Cit. SCHOPENHAUER, A.: *Svět jako vůle a představa. Svazek I*. Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s. 111.

[60] SCHOPENHAUER, A.: *On Vision and Colors*, s. 82, 110. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 56, 88.

[61] LAUXTERMANN, P. F. H.: *Schopenhauer's broken world-view*, s. 81.

[62] RÁDL, E.: *Romantická věda*. Praha: Jan Laichter 1918, s. 5-6, 34-36.

[63] SCHOPENHAUER, A.: *On Vision and Colors*, s. 84. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 58.

[64] Tamtéž, s. 83. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 57.

[65] Tamtéž, s. 79. SCHOPENHAUER, A.: *Ueber das Sehn und die Farben*, s. 52.

Mgr. Michael Stefan

Katedra filozofie, Filozofická fakulta, Ostravská univerzita

Reální 5, 701 03, Ostrava

e-mail: michael.stefan9@gmail.com